

Erich Fromm'un Eserleri

AYDIN ARITAN

Erich Fromm oldukça verimli bir yazardı. Hayatı boyunca 23 tane kitap, 70'den fazla makale ve bir o kadar da konferans verdiğini göz önüne alacak olursak, onun çalışkan ve ilgi alanı çok geniş bir düşünür olduğu ortaya çıkar.

İlk eseri, doktora tezi olarak 1922'de hazırladığı «Das jüdische Gesetz» (Yahudi Yasası)'dır. Bu çalışmada Yahudi dini idealleri ile toplumsal yapı arasındaki farklılıkları sosyolojik açıdan işleyen Fromm, 1926 ve 1930 yılları arasında yazdığı makalelerde koyu bir Freud'çu olarak belirir. 1930 yılındaki «Die Entwicklung des Christendogma» (Hristiyanlık Dogmasının Gelişimi) adlı çalışmasında Fromm yine, din ile toplumsal kültürel yaşam arasındaki karşıtlık ve benzerlikleri ele alır. Bu çalışmanın önemi, Fromm'un ilk kez kendi sosyal - psikolojik yöntemini uygulamasındadır. Bu yöntem hem kaba Marksizmin üst yapı - alt yapı yaklaşımından, hem de Freud'çu, kültürün tek bireye indirgenerek incelenmesi teorisinden farklıydı.

Daha sonraki makalelerinde hep bu sosyal - psikolojinin gelişmesi ve yerine oturması gözlemlenir. Birey, aile, toplum ve otorite gibi kavramlara eğilen

Fromm'da özellikle «Anne Hakkı Teorisi»nin kurucusu Johann Bachofen'in etkileri görülür.

1941'de ilk büyük eseri olan ve onun tanınmasına yoll açan «Escape From Freedom» (Hürriyetten Kaçış)'ı yayınlar. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'ya göç eden Fromm, artık eserlerini daha geniş kitlelere duyurabilmek için İngilizce yazmaya başlamıştır. Modern insanın özgürlüğe ve onu mutlu edecek gerçeğe koşması yerine, kendini otoritelere teslim etmesi, bağımlı ilişkilere girmesi, kendini yabancılaştırmaya yönelmesini eleştiren Fromm'un bu kitabı Amerika'da büyük yankılar uyandırır.

Fromm'un bundan sonraki çabaları, sosyo - ekonomik toplumsal yapılar ile bir birey olarak insanın ruhsal ihtiyaçları arasındaki ilişkileri bulmak ve bunları doğru temelle-re oturtmaya çalışmak yönündedir. Bu arada Freud'un o dar insan kavramını aşan bir karakter bilim geliştirir Fromm ve insanlardaki başat karakter tiplerini ortaya koymaya çalışır. Bu araştırmalarının sonucunu 1947'de yazdığı «Man for Himself» (Kendisi İçin İnsan) kitabında açıklar.

Bu iki eserin bir devamı olan ve 1955'de yayınlanan «The Sa-

ne Society» (Aklı Başında Toplum) hümaniter ahlak ve sosyo - ekonomik nedenlerin insan mutluluğunu nasıl engellediğini gösterir bizlere çağdaş kapitalist ve bürokrat toplum biçimi, insanın kendine yabancılaşmasına, özünden uzaklaşıp, mutsuz olmasına yol açmaktadır. Bunları ortadan kaldırmak için tek yolu, toplum yapısını bütün ekonomik ve kültürel kurumları ile birlikte kökten değiştirmektir.

Bu toplum eleştirilerinin yanı sıra Erich Fromm, 1950 ve 60'lı yıllarda yayınladığı küçük eserlerle düşüncesinin bir başka boyutunu, dinsel ve mistik yanını da tanıtıyordu okurlarına. 1950'de Yale üniversitesinde verdiği konferanslarının bir derlenmesi olarak yayınlanan «Psychoanalysis and Religion» (Psikanaliz ve Din), psikanaliz ile Buddhizm'e yakınlık gösteren mistik bir hümaniter din anlayışı arasındaki ilişkileri işler. Mitoslar, masallar ve rüyalarda dile gelen evrensel sembollerin açıklanmaları ile yorumlarına da, 1951'de yazdığı «The Forgotten Language» (Unutulan Dil) kitabında değinir.

Ona büyük ün kazandıran, 20 dile çevrilen ve milyonlarca satan «The Art of Loving» (Sevme Sanatı)'nı Fromm 1956'da yazdı. Sevgiyi çeşitli yönlerden inceleyen ve sevmeyi bilmenin bir sanat olduğunu anlatan bu kitap, belki de sevgi üzeri-

ne günümüze dek yazılmış en mükemmel eser olarak parlıyor.

Zen Buddhizm konusundaki düşünce ve ilgisini yansıtan «Psychoanalysis and Zen - Buddhism» (Psikanaliz ve Zen Buddhizm) (1960) ve «You Shall Be as Gods» (Tanrı Gibi Olacaksınız) (1966) Fromm'un hümaniter ve Tanrı'ya gerek duymayan din anlayışını anlattığı iki kitabıdır. Fromm'a göre Eski Ahit'te dile geldiği gibi, Tanrı - İnsan ilişkileri, tarihsel süreç içinde insanın gitgide kendini bulmasına yol açmıştır. Tanrı fikri gerçekte, insanın kendi kendisiyle ve tüm insanlarla birlikte olması demektir. Bu «total» beraberlik hedefi içinde, Tanrı'ya bağlılık ve ihtiyaç duymak, geçici ve geride kalmış bir basamaktır. 1963 yılında yayımlanan «The Dogma (Christ and Other Essays)» (İsa Dogması ve Diğer Yazılar) 1930 yılındaki makalesinin bir devamı ve din, psikoloji, kültür ilişkisini işlediği diğer bir eserdir.

«Sigmund Freud's mission» (Sigmund Freud'un İşlevi) (1959), «Marx's Concept of Man» (Marx'ın İnsan Anlayışı) (1961), «Beyond the Chains of Illusion» (Çağımızın Özgürlük Sorunları) (1962) ve «The Crisis of Psychoanalysis» (Psikanalizin Krizi) (1970) adlı kitaplarında Freud ve Marx'la bir hesaplasmaya giren Fromm,

FROMM, Online

bu iki düşürürün kendince önemli ve önemsiz, doğru ve yanlış düşüncelerini değerlendirirken, bir yandan da onlara karşı aldığı tavrı ve kendi görüşlerini belirtir. Bu arada Marx'ı Sovyetler Birliği'nin ve komünistlerin anladığından çok farklı yorumlayan Fromm, onun «İlk Yazıları»nı kendine temel almış ve Marx'ı bu yönüyle tanıtan ilk düşünür olmuştur.

Bundan sonraki yıllarda Fromm'un ilgisi iki temel düşünce etrafında yoğunlaşmaya başlar. Bunlardan birincisi, insanların bu büyük maddesel üretimlerine yeniden egemen olup, olamayacakları konusuydu. Çünkü insanlar kendi yarattıkları teknik ve maddesel gelişmelerin gitgide daha çok esiri oluyorlardı. Fromm bu konuda aktif çabalar göstermiş, Amerika'nın atom savaşına karşı çalışın en önemli gurubu olan SANE örgütünü kurmuştu. 1968'de yayınladığı «The Revolution of Hope» (Umutun

Devrimi) bu konuya yönelir ve (Aklı Başında Toplum)'daki düşüncelerinin bir devamıdır. Yine aynı yöndeki eserleri arasında «May Man Prevail?» (İnsan Kurtulabilir mi?) (1961) ve «Socialist Humanism» (Sosyalist Hümanizm) (1965)'i sıralayabiliriz.

Son yıllarında Fromm'un ilgisini çeken ikinci düşünce, tek başına insan ve bütün insanlığın içinde bulunduğu bir çöküş ve yok oluşun nasıl önüne geçilebileceğiydi. «The Heart of Man» (Sevgi ve Şiddetin Kaynağı) (1964)'ünde insanın iyiye ve kötüye yönelen doğal karakter özelliklerini işler. Yine aynı konuda «The Nature of Man» (İnsanın Doğası) (1968) adlı kitabını da belirtebiliriz.

İnsandaki içgüdüler ile karakteri arasındaki, yani doğuştan getirdikleri ile toplumca belirlenen özellikler arasındaki karşıtlık ve çelişme Fromm'un bundan sonraki beş yılını kapsayan bir çalışma alanı oldu. Davranış bilimcilerin ileri

sürdükleri insanlarda bulunan yıkıcılık içgüdüleri ile yine insanda potansiyel olarak bulunan iyi özün birbirleriyle ilişkilerini ve araştırma sonuçlarını, okurlarına 1973 yılında yayınlanan «The Anatomy of Human Destructiveness» (İnsan Yıkıcılığının Anatomisi) adlı kitabında aktarır.

Dünya kamuoyunda (sevme Sanatı) kadar büyük ilgi toplayan ikinci eseri, 1976'da yazdığı «To Have or To Be» (Sahip Olmak ya da Olmak)'dır. Burada Fromm, sosyal psikoloji ile hümaniter din anlayışlarının bir sentezini yapar. Gerçeğin «sahip olmak»ta değil, ruhen olgunlaşıp «olmak»ta olduğunu belirtir ve gerek bireysel insan mutluluğunda, gerekse de toplumsal yapıların insanlar için, onlara yararlı bir biçimde kurulabilmesinde temel ilkenin bu olduğunu açıklar. Son derece olgun ve değerli olan bu eser, dünya kamuoyunda beklenen echo'yu almakta gecikmez, çeşitli dillere çevrilen kitap, milyonlarca satar.

Önemli eserleri arasında da 1936'da yazdığı «The Authoritarian Character Structure of German Workers and Employees Before Hitler» (Alman İşçilerinin ve Memurlarının Hitler Öncesi Otoriter Karakteri) ve beş yıllık bir araştırmanın sonucunda M. Maccoby ile birlikte yazdığı «Social Character in a Mexican Village» (Bir Meksi-

ka Köyünün Sosyal Karakteri) (1970)'ini sayabiliriz.

Eserlerinde uzun ve titiz gözlemlerini dile getiren Fromm'un kolay ve rahat anlaşılabilirliği onun popüler olmasında büyük bir rol oynamıştır. Kitaplarını yayınlamadan önce defalarca elden geçiren Fromm'un, örneğin (Olmak ya da Sahip Olmak)'ı tam üç kez yeniden yazdığını belirtmek, onun eserlerini okuyacaklara olan saygısının bir göstergesidir.

Mart 1980'de ölmeden önce yazdığı son eseri, Freud ve teorisi ile tam bir hesaplaşmadır. Eleştiri sanatının zarif ve ince bir örneğini «Greatness and Limitations of Freud's Thought» (Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları)'nda verir Fromm. Freud'un buluşlarının önemlerini, belki onun kendi sandığından bile üstün yanlarıyla sergiler ve ama Freud'un aşamadığı bazı toplumsal ve kişisel faktörler nedeniyle düşünce ve buluşlarını nasıl daraltıp, sınırladığını da anlatır.

İslâm'ı bilmemesi bizce Fromm düşüncesinin en önemli boşluğudur. Ayrıca içinde bulunduğu Batı kültürü ve toplumu, onda yanlış bir inancın yerleşmesine yol açmıştır. Dini ve Tanrı kavramını tekeline alan ve yozlaştıran kilise kurumu, Fromm'un din ile Tanrı'dan soğumasına yol açmıştır.

